

ОБРАЗОВАТЕЛНИЯТ МОДЕЛ НА ТЕОРИЯТА НА СОЦИАЛНОТО УПРАВЛЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ

проф. д-р Николай Арабаджийски
Нов български университет

Резюме: Целта на доклада е да се представи в исторически аспект образователният модел на изучаване на теорията на социалното управление в България. Вследствие на извършени анализи на теоретични разработки за същността на социалното управление и предприети административно-партийни подходи в Народна република България са изведени причините, които са способствали в българската образователна система теорията на социалното управление да се формира на базата на социалистическата и комунистическата идеология. Направен е опит да бъде защитена основната теза, че след настъпването на демократичните промени, както и в съвременни условия, в Република България придобиването на знания и умения за тази теория, в предлагани от някои висши училища докторски програми „Социално управление“, не е на базата на деидеологизираното ѝ изучаване. Образователният модел е основан на изучаване на науката за управление, на теорията на стопанското управление и на теориите на държавното и публичното управление.

Ключови думи: социално управление, образователен модел, стопанско управление, държавно управление, публично управление

THE EDUCATIONAL MODEL OF THE THEORY OF SOCIAL GOVERNANCE IN BULGARIA

Prof. Dr. Nikolai Arabadzhiski
New Bulgarian University

Summary: The purpose of the report is to present the educational model of studying the theory of social management in Bulgaria in a historical aspect. As a result of analyses of theoretical developments on the essence of social management and administrative-party approaches undertaken in Republic of Bulgaria, the reasons that contributed to the formation of the theory of social management in the Bulgarian educational system on the basis of

socialist and communist ideology have been identified. An attempt has been made to defend the main thesis that after the onset of democratic changes, as well as in contemporary conditions in Republic of Bulgaria, the acquisition of knowledge and skills for this theory in doctoral programs „Social Management“ offered by some higher education institutions is not based on its de-ideologized study. The educational model is based on the study of management science, the theory of economic management and the theories of state and public management.

Keywords: social management, educational model, economic management, state management, public management

ВЪВЕДЕНИЕ

Актуалността на изследването е продиктувана от необходимостта да се представят основните теоретични възгледи на български автори за теорията на социалното управление и реализираните политики за изграждане на образователни модели за нейното изучаване в България.

Целта на изследването е да се представи в исторически аспект образователния модел на изучаване на теорията на социалното управление в България. За постигането на тази *цел* са решени следните изследователски задачи:

- извършени са анализи на концептуални теоретични разработки на български автори разкриващи същността на теорията на социалното управление;
- изяснени са предприетите административно-партийни подходи в Народна република България за изграждането на самостоятелна образователна институция – **Академия за обществени науки и социално управление /АОНСУ/** в която теорията на социалното управление се е изучавала и изследвала;
- изследван е образователния модел на теорията на социалното управление в Народна република България, включващ въвеждането на учебната дисциплина „Теория на социалното управление“ за изучаване в **Юридическия факултет** и в **Свободния факултет на Софийския университет „Климент Охридски“**;
- изяснени са причините, които са способствали в българската образователна система на Народна република България теорията на социалното управление да се формира на базата на социалистическата и комунистическата идеология;
- изследван е образователния модел за изучаване на теорията на со-

циалното управление в Република България в докторски програми „Социално управление“, предлагащи се от някои от висшите училища;

- изяснени са причините довели до занижения изследователски интерес от страна на българските учени към теорията на социалното управление след настъпването на демократичните промени в Република България.

Обект на изследване е образователния модел на теорията на социалното управление в България.

Предмет на изследване са концептуалните трудове на български учени за теорията на социалното управление и образователните модели за изучаване на тази теория в Народна република България и в Република България.

Обхватът на изследването е:

- времеви – от 1970 г. до 2025 г.;
- териториален – включва образователни институции в Народна република България в които се е изучавала и изследвала теорията на социалното управление, както и такива в Република България предлагащи докторски програми „Социално управление“.

В изследването се прави опит да бъде защитена *основната теза*, че: *„след настъпването на демократичните промени, както и в съвременни условия в Република България, придобиването на знания и умения за теорията на социалното управление в предлагани от някои висши училища докторски програми „Социално управление“ не е на базата на деидеологизираното ѝ изучаване.“*

Методологията на изследването включва: анализ на литературни източници на български автори за теорията на социалното управление; правен и сравнително-правен анализ на отменени и действащи нормативни актове за придобиването на научни степени и научни звания /бел.авт. след 2010 г. – академични длъжности/ в областта на социалното управление; проучване на съдържанието на квалификационни характеристики и учебни планове на докторски програми „Социално управление“, предлагани от висши училища в Република България; беседи и интервюта с академични преподаватели, осигуряващи обучението в докторските програми, както и лектори на управленски учебни дисциплини и курсове в бакалавърски и магистърски програми.

Теоретико-практическо значение на изследването е, че то би могло да предизвика **нов изследователски интерес** от българските учени за това какво е тяхното съвременното разбиране за теорията на социалното управление. Те могат да предприемат конкретни инициативи за **деидеологизирането** на

тази теория. Изследването може да послужи и като основа за провеждането на академични дискусии, семинари, кръгли маси и конференции които да установажат, **какви са перспективите за съвременното утвърждаване и развитие на теорията на социалното управление** в Република България и **какъв да бъде образователния модел за нейното изучаване**.

1. КОНЦЕПТУАЛНИ ТРУДОВЕ НА БЪЛГАРСКИ УЧЕНИ ЗА ТЕОРИЯТА НА СОЦИАЛНОТО УПРАВЛЕНИЕ

През 70-те години на XX век учени в социалистическата Народна република България започват да проявяват изследователски интерес към общата теория на управлението. Те се фокусират върху управлението на живите организми, машините и обществото. Първоначално тяхното изучаване се е основавало на извеждането на фундаменталните принципи на управлението изобщо, като са изяснявали ролята на информацията, създавайки математически апарат за точно изследване и оптимизиране на процесите на управлението. Подходът на изучаване на управлението е бил само на базата на кибернетиката. Създател на кибернетичната теория е *Норберт Винер* (1894 – 1964 г.) – американски математик и логик със съществен принос в електронното инженерство и електронната комуникация. Тази теория изучава управлението от определена формална, структурна, предимно количествена страна.

В този исторически период български учени публикуват първите изследвания, посветени на теорията на социалното управление. През 1971 г. авторски колектив от Академията за обществени науки и социално управление/АОНСУ/ при Централния комитет на българската комунистическа партия/ЦК на БКП/ публикува сборника „Теория и практика на социалното управление“, а Иван Кирилов публикува авторова монография на тема „Научни фактори в социалното управление“. През 1972 г. Диньо Гърдев публикува изследване на тема „Социално управление и информация“. Авторите на тези първи изследвания се позовават на кибернетичния подход при изучаването на социалното управление.

Без да отрича или омаловажава ролята на кибернетиката в изучаване на процесите на управление на обществото, българският философ и професор по исторически материализъм Марко Марков публикува през 1975 г. монографията „Теория на социалното управление“. Интересен факт е, че първото издание на тази книга е със заглавие „Социализъм и управление“, като е издадена през 1971 г. не в Народна република България, а в Съветския съюз

и Унгарската народна република. Книгата е написана непосредствено след Десетия конгрес на БКП и три години след Юлския пленум на ЦК на БКП, проведен през 1968 г. Според автора ѝ в този период *„има важни социални причини и фактори за рязко повишения интерес към трудове с управленска тематика.“*[1]

В съдържателен аспект идеите на тази монография са формулирани от автора, обосновани и доразвити в негови предходни монографии „Управленският цикъл в големите социални системи и неговата реализация“, публикувана през 1973 г. и „Субектът на социалното управление“, публикувана през 1974 г.[2]

В този концептуален научен труд проф. д-р Марко Марков задълбочено изследва и обосновава тези за теорията на социалното управление и съвременното познание. Основната теза, която защитава, е, че *„теорията на социалното управление се основава на базата на марксизма-ленинизма и е сравнително ново, перспективно течение“*. [3]

В този исторически период теорията на социалното управление се е възприемала от българската академична общност с известна доза скептицизъм. Въпросите, които са задавали партийни функционери за нейното утвърждаване, са били да се обясни необходимостта от тази теория за развитието на социалистическото общество в Народна република България. Според тях тя не е необходима, защото учените разполагат с такъв мощен и изпитан в практиката арсенал, какъвто е **марксизмът-ленинизмът**, основан на изучаването на теорията за социалистическото и комунистическото общество.

Правото на съществуване на тази нова теория проф. д-р Марко Марков обосновава чрез изясняване на нейните предмет, обект и субект. Авторът се фокусира върху управленските обществени отношения, социалния статут и функции на социалистическия ръководител, методите, подходите и технологията в управлението, същността и структурата на управленското решение, организацията на управлението на големите системи.

Като резултат от цялостното изследване на проф. д-р Марко Марков може да се направи *обобщен извод*, че утвърждаването на теорията за социалното управление в Народна република България се основава на господстващата в този исторически период марксистко-ленинска теория и тясно ѝ свързване с научния комунизъм.

Постепенно теорията на социалното управление се утвърждава чрез нейното идеологизиране от редица български автори. През 1975 г. Гено Цанков публикува монография на тема „Комунистическо възпитание и социалното управление“, в която защитава тезата за *„необходимостта от организирана и ръководена от комунистическата партия многоцелева дейност за*

формиране на всестранно развити личности“.[4] Същата година Константин Костов публикува книгата „Програмно-целево управление на социалните системи“, в която акцентира върху новия икономически подход при управлението на такива системи с оглед повишаване на тяхната ефективност.[5]

През 1977 г. издателството на ЦК на БКП публикува сборника „Социално управление, преводи и реферати“. През 1978 г. Кирил Геров публикува монографията „Младежта в системата на социалното управление“, а през 1979 г. Института за социално управление при ЦК на БКП издава монографията „Творчество и социалното управление“ на Коста Русков.[6]

Проучвания на литературните източници показват, че ако академичният профил на авторите, изследващи в този исторически период теорията на социалното управление до този момент, е предимно от областта на философията, то по-късно към тях се присъединяват и учени юристи. През 1974 г. юристите Асен Кантарджиев и Емилия Къндева – Спиридонова публикуват учебното помагало „Теория на социалното управление“. В предварителните бележки на изданието авторите определят социалното управление като наука. Тази тяхна теза не е защитима. В 20 от общо 41 теми авторите представят „системата на обществото, като обект на моделиране, използващ методите на кибернетиката в правото, както и информационно търсещите системи и ролята на информацията в управлението“. В останалите 21 теми авторите се фокусират върху „социалното управление, неговия субект и обект, управленските отношения, прогнозирането и решенията, отчетността и контрола, както и моделирането в правото“. Авторите на учебното помагало представят теорията на социалното управление, като „висша форма на регулиране, а регулирането, като низша форма на управлението“. Защитена е тезата, че „в социалистическия обществен строй се преминава от държавно управление към обществено самоуправление, т.е. от управление на хора към управление на вещи“.[7] Всъщност това е първата (предисторическа) система на социалното управление – общественото самоуправление.

Юристът проф. д-р Георги Костадинов определя в негов учебник „Административно право на НРБ“ от 1975 г., че „социалното управление е съзнателната и целенасочена съвместна дейност на хората, чрез която по пътя на организацията, обединението, координирането и подчинението на поведението им на една единна воля се осъществяват поставените задачи и цели. При това управление е налице държавата, която посредством управлението си осъществява своите цели, функции и задачи, чрез които управлява цялото общество“.[8]

През 1976 г. юристът Богоя Станков публикува учебника „Правни основи на социалното управление“, Част I, а през 1979 г. юристите – учени по

правни науки Добри Димитров, Стефка Манева, Георги Боянов и Марта Пакова публикуват учебника „Правни основи на социалното управление“, Част II.[9] Проучването на съдържанието на тези два учебника показва, че авторите им юристи **не представят** по никакъв начин теорията на социалното управление. Вниманието им е съсредоточено само и единствено върху теорията на държавното управление. Въпросите, които разглеждат са за основните отрасли на социалистическото право, социалистическите обществени отношения и задачите които решава БКП за изграждане на развито социалистическо общество в Народна република България.

След 80-те години на XX век в Народна република България интересът към теорията на социалното управление и нейното комплексно изучаване нараства. През 1980 г. проф. д-р Марко Марков публикува нова монография на тема „Технология и ефективност на социалното управление“, а Атанас Марзанов публикува книгата „Субективизъм и социално управление“.[10] През 1981 г. Иван Николов публикува монографията „Теория на социалните системи за управление. Том 1: Теоретически и методологически основи и проблеми“.[11] Изследването представя проблемите на управлението, неговата информационна същност и изучаването му, като система. Авторът изследва социалното управление с фокус върху обществото, като обект на това управление, както и особеностите на социалните организации. Представени са и теоретическите основи на социалното управление, изследвайки какви са техните цели, структури и регулиране.

През 1983 г. Институтът за социално управление при ЦК на БКП публикува сборник „Теория на социалното управление“, а през 1985 г. Анастасия Бънкова публикува монографията „Социалната система за управление“.[12] През 1987 г. известния философ-социолог и политик от БКП проф. д-р Стоян Михайлов публикува монография на тема „Оптимално функциониране на социалното управление“.[13]

Непосредствено преди падането на комунистическия режим в Народна република България някои от авторите, изследвали теорията на социалното управление, публикуват нови научни трудове, посветени на партийното ръководство и политическия фактор в социалното управление, с което утвърждават нейния идеологически профил. През 1988 г. проф. д-р Марко Марков публикува монография на тема „Партийното ръководство и социалното управление“.[14] Авторът изследва актуални въпроси за връзката, взаимоотношенията и взаимодействието между партийното ръководство и социалното управление.

Същата година професорите Живко Миланов, Владимир Захаров, Емилия Къндева-Спиридонова и научните сътрудници Стефка Наумова и

Цветан Цветанов публикуват колективна монография на тема „Политическият фактор в социалното управление“. Целта на тяхната научна разработка е „да подпомогне практическата дейност на партийните органи и организации в преустройството на социалното управление, в утвърждаване и усъвършенстването на самоуправление на народа“.[15]

През 1988 г. икономистът Николай Николов публикува едно от последните научни изследвания за теорията на социалното управление преди настъпването на демократичните промени в Народна република България – монография на тема „Показателите и критериите на социалното управление“.[16]

След настъпването на демократичните промени в България през 1991 г., както и в съвременни условия, изследователският интерес на българските учени към теорията на социалното управление е почти преустановен. В периода от 1991 г. до 2025 г. почти няма публикувано съвременно научно изследване на български автор за теорията на социалното управление.

По-голяма част от българските юристи-административисти, преработвайки учебниците си по Административно право в Република България през 1996 г., като професорите Иван Дерменджиев, Димитър Костов и Дончо Хрусанов, приемат за равнозначно израза „социално управление“ с израза „обществено управление“.[17] В тълкувателен аспект думата „социален“ е прилагателно, което се отнася до живота на хората в обществото, до общественото устройство и е синоним на думата „обществен“. Единствено юристът проф. д-р Добри Димитров защитава противоположната теза, че „общественото управление“ е различно от „социалното управление“. Според него „общественото управление е социална дейност в държавноорганизираните общества. Неговото управленско въздействие няма държавновластнически характер, а е само върху тези социални колективи и отделни членове на обществото, които предварително са възприели целите, функциите и задачите на обществените образувания (организация, партия, движение, кооперация, синдикат и т. н.), което осъществява този вид управление върху тях“ [18]

През 1999 г. е публикуван учебник от проф. д-р ик.н. Михаил Динев „Контрол в социалното управление“, който през 2015 г. е преиздаден със заглавие „Контрол и регулиране в социалното управление“. През 2001 г. е публикувана книга от Кирил Спасов „Социален мениджмънт: наука и практика“, която е преиздадена през 2008 г. и 2011 г.[19] Това са едни от последните **концептуални трудове** на български автори от областта на теорията на социалното управление.

Анализът на **концептуалните трудове** на посочените български авто-

ри за теорията на социалното управление разкриват тяхното единомислие за следните характеристики за тази теория:

- като първа система на социалното управление се възприема общественото самоуправление и самоорганизиране;

- на основата на класовото деление в обществото възниква социалното управление;

- теорията за социалното управление е част от по-общи политико-икономически и социално-философски концепции, които обясняват механизма на функциониране на обществото през неговите различни исторически етапи и форми на държавно управление и държавно устройство;

- теорията за социалното управление дава научно-методическа основа за разработване на практически препоръки за рационализиране на труда на хората и усъвършенстване на управлението на публични и частни организации под формата на приложни теории за организацията и управлението;

- обект на социалното управление са хората, вещите и взаимоотношенията в обществото;

- субект на социалното управление са онези социални групи, които организират процеса на управлението и имат правото да приемат решения, задължаващи обществото като цяло или негови отделни структурни компоненти;

- в периода от 70-те до 90-те години на XX век в Народна република България теорията на социалното управление се формира на базата на социалистическата и комунистическата идеология – историческия материализъм и научния комунизъм.

2. ОБРАЗОВАТЕЛНИЯТ МОДЕЛ НА ТЕОРИЯТА НА СОЦИАЛНОТО УПРАВЛЕНИЕ В НАРОДНА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

През 1969 г. Висшата партийна школа „Станке Димитров“ на ЦК на БКП е преобразувана в **Академия за обществени науки и социално управление /АОНСУ/**. В нея започват да се подготвят висши управленски кадри за държавната и местната администрация, народното стопанство, организациите на БКП, както и за нуждите на обществените организации в Народна република България. Обучават се и кадри за работа в задграничните представителства и международни организации в чужбина. Научните изследвания са съсредоточени в институтите на Академията.

В структурата си АОНСУ включва **Институт за социално управление**. В институтите и централите на АОНСУ в продължение на 20 години работят

голям брой учени и преподаватели, помощен, административен и обслужващ персонал. В различните курсове и школи годишно се обучават няколко хиляди български партийни кадри и около хиляда студенти и курсисти от 43 държави.[20]

Обучението в АОНСУ е било организирано в двегодишни редовни и тригодишни задочни курсове (за лица с висше образование и поне 2 години трудов стаж), специализирани годишни курсове, краткосрочни курсове (от 10 дни до 6 месеца). Обучаваните в АОНСУ бъдещи партийни кадри са придобивали специализирани знания за теорията на социалното управление. Издателството на Академията се утвърждава, като основен разпространител на научни изследвания на тази теория. АОНСУ е закрыта през 1990 г.

През 1982 г. **Единният център по науките за държавата и правото** предприема мерки за актуализиране на учебния процес и потребностите, които се поставят пред бъдещите юристи от общественото развитие в Народна република България, навлизаща в този исторически период в етапа на „изграждане на развито социалистическо общество“. В тази връзка по предложение на центъра за студентите от I-ви курс на **Юридическия факултет на Софийски университет „Климент Охридски“** се въвежда за изучаване учебната дисциплина „Теория на социалното управление“. Същата е осигурена и с учебно помагало, но само за „вътрешно ползване“. Дисциплината предлага специализирани знания за теорията на социалното управление, за социалните проблеми, свързани с функциите на държавата и правото в системата на социалното управление.

Проучвания на публична информация за историята на стопанските институти в Народна република България показват, че:

- През 1982 г. в **Свободния факултетна Софийски университет „Климент Охридски“** – София (бел.авт. – предишни наименования на факултета са **Факултет за подготовка на лектори пропагандисти и агитатори** и **Факултет за обществени професии**) се създава катедра „Управление и организация“. Факултетът не предлага обучение в специалност от висшето образование „Социално управление“. Катедрата осигурява обучение по дисциплината „Теория на социалното управление“, която се чете от Анастасия Бънкова. Катедрата осигурява придобиването на научни степени и научни звания в областта на социалното управление, които се дават от Специализираните научни съвети по социология и по философия към Научната комисия по обществени науки или от Специализирания научен съвет по икономическа информация и стопанско управление към Научната комисия по икономически науки

на **Висшата атестационна комисия /ВАК/** към Министерския съвет на Народна република България. След период от 40 години прекъсване през 1990 г. в университета се възстановява **Стопанският факултет**. (Бел.авт. –Факултетът за стопански и социални науки е отделен през 1951 г. от Софийския университет и е обособен във Висшия икономически университет „Карл Маркс“ – София). Катедра „Управление и организация“ се прехвърля към него с ново наименование – катедра „Стопанско управление“. От учебната 1991/1992 г. катедрата осигурява обучение по специалност „Стопанско управление“, в което не се предлага за изучаване учебната дисциплина „Теория на социалното управление“.

- Във **Висшия икономически институт „Карл Маркс“ – София**, който от 1990 г. е преименуван на **Университет за национално и световно стопанство – София**, през 1966 г. се създава катедра „Стопанско управление и машинна обработка на информацията“. През 1972 г. катедрата е преименувана на „Теория на управлението и моделиране на стопански системи“ за преподаване на учебните дисциплини „Теория на управлението“ и „Управление на народното стопанство“ на всички икономически специалности. Институтът не е предлагал обучение в специалност на висшето образование „Социално управление“, както и не се е изучавала учебната дисциплина „Теория на социалното управление“.
- Във **Висшия институт за народно стопанство „Димитър Благоев“ – Варна**, който от 1990 г. е преименуван на **Икономически университет – Варна**, също не е предлагана специалност на висшето образование „Социално управление“, както и не се е изучавала учебната дисциплина „Теория на социалното управление“. През 1970 г. за всички специалности се въвежда дисциплината „Теория на стопанското управление“.
- Във **Висшия финансово-стопански институт „Димитър А. Ценов“ – Свищов**, който от 1995 г. е преобразуван в **Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов**, също не е предлагана специалност на висшето образование „Социално управление“, както и не се е изучавала учебната дисциплина „Теория на социалното управление“. През 1976 г. катедра „Управление на народното стопанство“, която е създадена през 1967 г. към Счетоводния факултет, се разделя на две катедри – катедра „Стопанско управление“ и катедра „Народно стопанско планиране“. Те осигуряват обучението в специалността на висшето образование „Управление и планиране на народното

стопанство“. В нея се изучава учебната дисциплина „Теория на стопанското управление“.

3. ОБРАЗОВАТЕЛНИЯТ МОДЕЛ НА ТЕОРИЯТА НА СОЦИАЛНОТО УПРАВЛЕНИЕ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

След 1991 г. в Република България икономиката рязко преминава от планова към пазарна, а социалното устройство – от тоталитарно към демократично. Това рефлектира върху образователния модел на теорията на социалното управление.

Придобиването на научни степени „кандидат на науките“ (бел.авт. – след 1995 г. с приемането на Закона за висшето образование „доктор“) и „доктор на науките“, както и на научни звания „асистент/научен сътрудник III степен“, „старши асистент/научен сътрудник II степен“, „главен асистент/научен сътрудник I степен“, „доцент/старши научен сътрудник II степен“ и „професор/старши научен сътрудник I степен“ продължава по Закона за научните степени и научните звания от 1972 г.[21] Първоначално научната степен „кандидат на науките“ се придобива след аспирантура и защита на дисертационен труд, а „доктор на науките“ след самостоятелно разработен дисертационен труд. На защитилите успешно дисертации лица **ВАК** е давал съответната научна степен в областта на науката, по която е темата на дисертационния труд. Науките са били регламентирани в Глава I. Общи положения. Дисертациите, защитавани по тематика, свързана с теорията на социалното управление, са по „икономически или философски науки“. Аналогично е и даването на научни звания. [22]

Конкурсите за научни звания са се обявявали от научните организации в Държавен вестник с посочване на наименованието на научната специалност. Те са актуализирани със *Заповед №19 от 1979 г.* на Председателя на **Държавния комитет за наука и технически прогрес** (бел.авт. – държавна институция в НРБ с ранг на министерство, съществувала от 1959 г. до 1987 г. и отговаряща за системата на висшето образование от 1971 г. до 1977 г., след което преминава към **Министерството на културата, науката и просветата**).

През 1990 г. е утвърдена от **министъра на образованието** и председателя на **ВАК** нова *Класификация на специалностите на научните работници в Република България*. [23] В класификацията е установена научна област „Икономика, организация и управление“ – шифър 05.02.00 и научната специалност „Социално управление“ – шифър 05.02.20. Научните степени, които се придобиват след защиты на дисертации, както и хабилитациите на „до-

центи/старши научни сътрудници II степен“ и „професори/старши научни сътрудници I степен“ са по „икономически или философски науки“.

През 1997 г. Министерският съвет на Република България приема *Държавен регистър на специалностите по образователно – квалификационни степени във висшите училища на Република България*. [24] С този подзаконен нормативен акт висшите училища се задължават да обучават студенти в съответните образователно-квалификационни степени „бакалавър“ и „магистър“ **само по посочените в регистъра специалности**. В регистъра **няма посочена специалност „Социално управление“**. **Нито едно висше училище не предлага такава специалност**.

Теорията на социалното управление не се предлага за изучаване като учебна дисциплина в установените специалности „Социална педагогика“ – шифър 1.1.4. и „Социални дейности“ – шифър 3.6.1.

В *Държавния регистър* е посочена и специалността „Стопанско управление (бизнесадминистрация, управление на фирмената сигурност)“ – шифър 4.2.1., в която се предлагат за изучаване нови учебни дисциплини като „Основни на управлението“, „Основни на мениджмънта“ и „Стопанско управление“, но не и самостоятелни учебни дисциплини „Социално управление“ или „Теория на социалното управление“.

През 2002 г. в Република България е приет нов *Класификатор на областите на висше образование и професионални направления*. [25] С този подзаконен нормативен акт се отменя *държавният регистър* и се предоставя възможност висшите училища да изготвят и получат акредитация от **Националната агенция за оценяване и акредитация /НАОА/** по нови специалности за придобиване на образователно-квалификационните степени „бакалавър“ и „магистър“.

През 2007 г. **Технически университет – Варна** започва предлагането на новата специалност „Социален мениджмънт“ – бакалавър и магистър, която е акредитирана от НАОА но в професионалното направление „Социални дейности“ – шифър 3.4., а не в професионалното направление „Администрация и управление“ – шифър 3.7. Специалността е изготвена, за да отговори на нуждите на обществото и необходимостта от академично обучение по социално управление. Обучението се осигурява от катедра „Социални и правни науки“ към Електротехнически факултет, като авторите на програмите представят в сайта на университета „социалния мениджмънт“ като „вид социално управление“ – теза, която подлежи на академична критика, имайки предвид разграничението между понятията „мениджмънт“ и „управление“. Студентите изучават учебните дисциплини „Социална антропология“, „Социална психология“, „Социална политика“ и „Организация и управление на

социалните дейности“. В учебните планове липсва учебна дисциплина „Социално управление“, чрез която да се изучава задълбочено теорията на социалното управление.

Пловдивският университет „Паисий Хилендарски“ предлага обучение за придобиване на образователно-квалификационна степен „бакалавър“ по специалността „Социален мениджмънт и социално предприемачество“, която също е акредитирана в професионалното направление „Социални дейности“ – шифър 3.4. В учебния план на специалността също липсва учебна дисциплина „Социално управление“. Теориите и школите от науката за управление се изучават в дисциплината „Основи на мениджмънта в социалните организации“.

Проучване на специалностите за придобиване на образователно-квалификационните степени „бакалавър“ и „магистър“ в другите висши училища в Република България показва, че те **не предлагат обучение в специалност „Социално управление“**. Някои от тях **предлагат** обучение само в специалност „Социални дейности“.

С приетия през 2010 г. *Закон за развитието на академичния състав в Република България*, с който се отменя *Законът за научните степени и научните звания* от 1972 г., се регламентира, че *„Образователната и научна степен „доктор“ и научната степен „доктор на науките“ се придобиват само във висши училища и научни организации, получили акредитация за обучение в образователна и научна степен „доктор“ от НАОА, при условията и по реда на Закона за висшето образование*. Те трябва да имат акредитирани докторски програми от НАОА с оценки от 8.00 до 10.00.“[26]

Четири висши училища са предлагали акредитирани от НАОА докторски програми „Социално управление“:

- **Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград.** Обучението по докторската програма се е осигурявало от катедра „Публично-правни науки и публичен мениджмънт“ към Правно-исторически факултет до 2013 г.
- **Софийски университет „Св. Климент Охридски“ – София.** Обучението по докторската програма се е осигурявало от катедра „Стопанско управление“ към Стопански факултет до 2016 г.
- **Университет за национално и световно стопанство – София.** Обучението по докторската програма се е осигурявало от катедра „Управление“ към факултет „Управление и информатика“ (бел. авт. – създаден през 1995 г., като от 2008 г. е с ново наименование – факултет „Управление и администрация“) до 2020 г.

- **Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“.** Обучението по докторската програма се осигурявало от катедра „Администрация, управление и политически науки“ към факултет „Международна икономика и администрация“ до 2020 г.

През 2025 г. четири висши училища предлагат акредитирани от НАОА докторски програми „Социално управление“:

- **Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“**

Обучението по докторската програма се осигурява от катедра „Управление и количествени методи в икономиката“ към Факултет за икономически и социални науки. Програмата е акредитирана от НАОА от 02.12.2015 г. и е със срок на валидност 5 години. В *квалификационната характеристика* на програмата е посочена целта на обучението в нея: *„адаптиране, осъвременяване на знанията и прилагане на разнообразни изследователски методи и подходи в областта на социалното управление“.*

- **Икономически университет – Варна**

Обучението по докторската програма се осигурява от катедра „Управление и администрация“ към Факултет „Управление“. Програмата е акредитирана от НАОА от 24.06.2020 г. и е със срок на валидност 5 години. В *квалификационната характеристика* на програмата е посочено че: *„програмата осигурява придобиване, усъвършенстване и непрекъсната актуализация на знанията в областта на управлението“* (бел.авт. – а не в областта на социалното управление). В обхвата на програмата е управлението на бизнес организации и публични структури и услуги на различни нива.

- **Стопанска академия „Д.А. Ценов“ – Свищов**

Обучението по докторската програма се осигурява от катедра „Мениджмънт“ към Факултет „Мениджмънт и маркетинг“. Програмата е акредитирана от НАОА от 04.08.2022 г. и е със срок на валидност 6 години. В *квалификационната характеристика* на програмата е посочена целта на обучението в нея: *„да отговори на нарастващите потребности от висококвалифицирани специалисти на експертно ниво в мениджърското направление“* (бел.авт. – а не в областта на социалното управление).

- **Русенски университет „Ангел Кънчев“**

Обучението по докторската програма се осигурява от катедра „Мениджмънт и бизнес развитие“ към Факултет „Бизнес и мениджмънт“. Програмата е акредитирана от НАОА от 13.05.2020 г. и е със

срок на валидност 5 години. В квалификационната характеристика на програмата е посочено, че „програмата разширява и изменя съществуващите знания в областта на социалното управление, както и на нейните взаимодействия с гранични научни области“.

Проучването на публично оповестената в сайтовете на **четирите висши училища** информация за докторските програми „Социално управление“ показва, че:

- и в четирите университета програмите са акредитирани от НАОА в професионалното направление „Администрация и управление“ – шифър 3.7;
- по решение на НАОА акредитациите им са със срок на валидност до следващата акредитация на професионалното направление 3.7. Администрация и управление, съгласно графика по чл. 81, ал. 2 от Закона за висшето образование (бел.авт. – решението на Акредитационния съвет на НАОА е от 14.11.2024 г. – сокът **е2027г.**);
- в учебните планове на нито един от четирите университета на докторските програми „Социално управление“ **няма предвидена задължителна/фундаментална учебна дисциплина „Теория на социалното управление“;**
- в учебните планове на докторските програми „Социално управление“ на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ и на Икономически университет – Варна“ се посочва като фундаментална дисциплина „Теория на управлението“, в аналогичната програма на Стопанска академия „Д.А. Ценов“ – Свищов се посочва като фундаментална дисциплина „Стопанско управление“, а в програмата на Русенски университет „Ангел Кънчев“ като специализирани дисциплини са посочени „Организация на управленската дейност“ и „Управленски тактики“;
- обучението на докторантите включва придобиване на знания и компетентности за известни теории и школи на управлението, но не и конкретно за теорията на социалното управление;
- обучението на докторантите **не е осигурено** със съвременни научни трудове на български автори, които да изследват и представят съвременното деидеологизирано разбиране за теорията на социалното управление.

Въпреки отменената Класификация на специалностите на научните работници в Република България през 2011 г. наблюдения на обявените курси в Държавен вестник и в сайтове на висши училища за придобиване на

научната и образователна степен „доктор“, както и за заемане на академичните длъжности „асистент“, „главен асистент“, „доцент“ и „професор“ във висшите училища и научните организации, както и други лица, определени в Закона за висшето образование по реда и условията на Закона за развитието на академичния състав в република България от 2010 г., показват, че при някои от тях освен посочването на професионалното направление 3.7. Администрация и управление в скоби се изписва и научната специалност (Социално управление).

Посочването на научната специалност не е необходимо, защото такива след 2011 г. няма регламентирани, с изключение на специалностите за регулираните професии. При регистрирането на лицата, придобили образователната и научна степен „доктор“, научната степен „доктор на науките“, както и на тези, заемащи академични длъжности във висшите училища на Република България от **Националния център за информация и документация (НАЦИД)**, се изисква и се посочва само професионалното направление и специалност, но само за регулираните професии.

След 2015 г. в Република България са регистрирани и функционират организации с нестопанска цел/сдружения/ и дружества. Такива са:

- **Институт по социално управление ЕООД** – регистрирано еднолично дружество с ограничена отговорност в гр. Русе през 2015 г.
- **Академия за обществени науки и социално управление** – регистрирано сдружение в гр. София през 2024 г.

Институтът и Академията провеждат научни изследвания като публикуват резултатите от тях, организират научни форуми/конференции, семинари, кръгли маси/, извършват експертна и консултантска дейност по международни и национални проекти и програми, както и провеждат обучения по проблемите на социалното управление.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Вследствие на извършени анализи на теоретични разработки за същността на социалното управление и на неговите образователни модели в България могат да се направят следните **обобщени изводи**:

- **концептуалните трудовена българските учени за теорията на социалното управление, създадени в периода от 1970 г. до 1990 г. в Народна република България, са на базата на социалистическата и комунистическата идеология – историческия материализъм и научния комунизъм; образователният модел на теорията на социалното управление в Народна република България се характеризира**

ра със: **концептуалните трудовена българските учени** за теорията на социалното управление, създадени в периода от 1970 г. до 1990 г. в Народна република България, са на базата на социалистическата и комунистическата идеология – историческия материализъм и научния комунизъм;

➤ **образователният модел на теорията на социалното управление в Народна република България** се характеризира със:

- създаването на образователната институция Академия за обществени науки и социално управление /АОНСУ/ към ЦК на БКП, в която бъдещите партийни кадри и ръководители в администрацията и народното стопанство са придобивали специализирани знания за тази теория;
- издателството на АОНСУ и издателство „Партиздат“ на ЦК на БКП се утвърждават като основни разпространители на научните изследвания на българските учени за нея;
- в периода от 1970 г. до 1990 г. учебната дисциплина „Теория на социалното управление“ се е изучавала както от обучаемите курсисти в АОНСУ, така и от студенти на **Юридическия факултет и Свободния факултет на СУ „Климент Охридски“**;
- в **стопанските институти** на НРБ не са предлагали обучение в специалност на висшето образование „Социално управление“, както и не се е изучавала учебната дисциплина „Теория на социалното управление“;
- единствено в **Юридическия факултет и Свободния факултет на СУ „Климент Охридски“** се е изучавала учебната дисциплина „Теория на социалното управление“.

➤ **образователният модел на теорията на социалното управление в Република България** се характеризира със:

- занижен интерес към тази теория на социалното управление от страна на българските учени;
- висшите училища не предлагат обучение в специалност „Социално управление“ – бакалавър и магистър на висшето образование, а преобладаващо специалността „Стопанско управление“ и „Бизнес администрация“, в които се предлага за изучаване учебната дисциплина „Стопанско управление“;
- четири висши училища (**ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград, СУ „Св. Климент Охридски“, УНСС и ВСУ „Черноризец Храбър“ – Варна**) са предлагали акредитирани докторски програми

„Социално управление“, като са преустановили обучението на докторанти в тях и не са кандидатствали за нова акредитация от НАОА;

- четири висши училища (ПУ „Паисий Хилендарски“ – Пловдив, Икономически университет – Варна, СА „Д.А. Ценов“ – Свищов и Русенски университет „Ангел Кънчев“) предлагат и обучават докторанти в акредитирани до 2027 г. докторски програми „Социално управление“;
- в учебните планове на нито едно от 8-те висши училища, предлагали и предлагащи докторска програма „Социално управление“, **няма предвидена задължителна/фундаментална учебна дисциплина „Теория на социалното управление“**, което предполага недостигане на заявените цели за придобиване на специализирани знания за тази теория в квалификационните им характеристики;
- обучението на докторантите **не е осигурено** със съвременни концептуални и деидеологизирани трудове на български автори за теорията на социалното управление;
- образователният модел на докторските програми „Социално управление“ в четирите висши училища е основан на изучаване на науката за управление с акцент – теорията на стопанското управление.

Посочените **обобщени изводи** доказват заявената **теза**, че „след настъпването на демократичните промени, както и в съвременни условия, в Република България, придобиването на знания и умения за теорията на социалното управление в предлагани от някои висши училища докторски програми „Социално управление“ не е на базата на деидеологизираното ѝ изучаване.

Може да бъде направено **обосновано предположение**, че ако българските учени не проявят изследователски интерес към теорията на социалното управление, към нейното съвременно разбиране и деидеологизиране, то тази теория **няма перспектива за ново утвърждаване и развитие в Република България.**

ЛИТЕРАТУРА

1. Цит. Марко Марков (1975) Теория на социалното управление, София, Издателство: Партиздат, цит. с. 11.
2. Вж. Марко Марков (1973) Управленският цикъл в големите социални системи и неговата реализация, София, Издателство: Наука и изкуство и Марко Марков (1974) Субектът на социалното управление, София, Издателство: Партиздат.
3. Цит. Марко Марков (1975) Теория на социалното управление, София, Издателство: Партиздат, цит. с. 16.
4. Вж. Гено Цанков (1975) Комунистическо възпитание и социалното управление, София, Издателство: Партиздат, цит. с. 5.
5. Константин Костов (1975) Програмно-целево управление на социалните системи, София, Издателство: Профиздат.
6. Колектив (1977) Социално управление, преводи и реферати, София, Издателство: БКП; Кирил Геров (1978) Младешта в системата на социалното управление, София, Издателство: Народна младеж и Коста Русков (1979) Творчество и социалното управление, София, Издателство: Институт за социално управление при ЦК на БКП.
7. Вж. Асен Кантарджиев и Емилия Къндева-Спиридонова (1974) Теория на социалното управление, свитък I, учебно помагало, София, Издателство: Печатница на СУ „Климент Охридски“/бел.авт. през 1983 г. е издадено второ допълнено, разширено и актуализирано второ издание/, цит. с. 145, 149 и 150.
8. Георги Костадинов, Иван Дерменджиев (1975) Административно право на НРБ. София, Издателство: Софийски университет „Климент Охридски“, цит. с. 5.
9. Вж. Богоя Станков (1976) Правни основи на социалното управление, Част I, учебник, София, Издателство: Академия за обществени науки и социално управление при ЦК на БКП и Добри Димитров, Стефка Манева, Георги Боянов, Марта Пакова (1979) Правни основи на социалното управление, Част II, учебник, София, Издателство: Академия за обществени науки и социално управление при ЦК на БКП.
10. Вж. Марко Марков (1980) Технология и ефективност на социалното управление, София, Издателство: Партиздат и Атанас Марзанов (1980) Субективизъм и социално управление, София, Издателство: Партиздат.
11. Вж. Иван Николов (1981) Теория на социалните системи за управление. Том 1: Теоретически и методологически основи и проблеми, София, Издателство: Институт за социално управление при ЦК на БКП.
12. Вж. Сборник (1983) Теория на социалното управление. Том 2: Ръководството в социалните системи за управление, София, Издателство: Институт за социално управление при ЦК на БКП и Анастасия Бънкова (1985) Социалната система за управление, София, Издателство: Институт за социално управление при ЦК на БКП.

13. Вж. Стоян Михайлов (1987) Оптимално функциониране на социалното управление, София, Издателство: Партиздат.
14. Вж. Марко Марков (1984) Партийно ръководство и социално управление, София, Издателство: Партиздат.
15. Вж. Живко Миланов, Владимир Захаров, Емилия Къндева – Спиридонова, Стефка Наумова, Цветан Цветанов (1988) Политическият фактор в социалното управление, София, Издателство: Партиздат, цит. с. 8.
16. Вж. Николай Николов (1988) Показателите и критериите в социалното управление, Варна, Издателство: Георги Бакалов.
17. Вж. Иван Дерменджиев, Димитър Костов, Дончо Хрусанов (1996) Административно право на Република България. Обща част, София, Издателство: Тилиа, с. 7.
18. Вж. Добри Димитров (1995) Административно право на Република България. Обща част, София, Издателство: Сиби, цит. с. 23.
19. Вж. Михаил Динев (1999) Контрол в социалното управление, София, Издателство: Тракия-М и Михаил Динев (2015) Контрол и регулиране в социалното управление, София, Издателство: УИ „Стопанство“ Кирил Спасов (2001) Социален мениджмънт: наука и практика“, София, Издателство: Персонал консулт – GRN и Кирил Спасов (2011) Социален мениджмънт: наука и практика, София, Издателство: Персонал консулт – Г. Попов.
20. Вж. Станиш Бонев (2001) Времето, в което живях, и хората, с които работех, София, Издателска къща „Нови хоризонти“ – Глава. В Академията за обществени науки и социално управление.
21. Вж. Закон за висшето образование, обн. ДВ. бр. 112/1995 г., с посл. изм. и доп. – чл. 42, ал. 4 и Закон за научните степени и научните звания, обн. ДВ. бр. 36/1972 г. – чл. 2, ал. 1 и чл. 3, ал. 1 – отменен – ДВ. бр. 38/2010 г.
22. Вж. Правилник за прилагане на закона за научните степени и научните звания, обн. ДВ. бр. 11/1972 г. – отменен – ДВ. бр. 75/2010 г. – Глава I. Общи положения, т. 1.1. и т. 51.1.
23. Вж. Заповед № 19 от 1979 г. на ДКНТП (ДВ бр. 63/1979 г.) и Класификация на специалностите на научните работници в Република България, утвърдена със Заповед № 114-111 от 05.03.1990 г. на министъра на образованието и науката и председателя на Висшата атестационна комисия, обн. ДВ. бр. 34/1990 г. – отменена – ДВ. бр. 75/2010 г. – прилага се до изтичането на срока по § 8, ал. 1 от преходните и заключителните разпоредби от Закона за развитието на академичния състав в Република България – 28 февруари 2011 г.
24. Държавен регистър на специалностите по образователно – квалификационни степени във висшите училища на Република България, утвърден с Постановление №86 от 12 март 1997 г. на Министерския съвет обн. ДВ. бр. 24/1997 г. – отменен – ДВ. бр. 64/2002 г.

25. Вж. Класификатор на областите на висше образование и професионални направления, приет с Постановление №125 на Министерски съвет от 24 юни 2002 г., обн. ДВ. бр. 64/2002 г. с посл. изм. и доп.
26. Вж. Закон за развитието на академичния състав в република България, обн. ДВ. бр. 38/2010 г., с посл. изм. и доп. – чл. 5, ал. 1 и Закон за висшето образование, обн. ДВ. бр. 112/1995 г., с посл. изм. и доп. –чл. 46, ал. 1 и чл. 80, ал. 2.